

Г. Маликова
Юридик фанлар номзоди

ФУҚАРОЛАР ҲАҚИДА ЮРИДИК ШАХС СИФАТИДА КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО ТАРТИБГА СОЛИШ МУАММОЛАРИ

Ҳуқуқий адабиётларда "жисмоний" ёки "юридик шахс" иборалари тез-тез тилга олинади. Улар ҳуқуқ назариясида, ҳусусий ҳуқуқ (асосан фуқаролик) соҳа тадқиқотларида, кейинги йилларда эса оммавий-ҳуқуқий адабиётларда ҳам ишлатилиб келинмоқда¹. Қонунчиликка ҳар иккала термин ҳам маълум. Конституциявий ҳуқуқда, аксарият ҳолларда, жисмоний шахс ҳақида эмас, балки инсон ҳақида, фуқаро тўғрисида, фуқаролиги бўлмаган шахс ва ҳ.к.лар тўғрисида гап боради. Конституцияларда инсоннинг (яъни жисмоний шахснинг) асосий ҳуқуқлари мустақамланар экан, кўпинча "ҳар ким" сўзи ишлатилади (масалан, ҳар ким эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқига эга).

Оммавий ҳуқуққа тегишли бўлган ташкилотларнинг ҳуқуқий мақомини белгилаш учун позитив фуқаролик ҳуқуқида мавжуд бўлган юридик шахс ҳуқуқи, ундаги камчиликлар ҳуқуқий адабиётларда вақти-вақти билан ёритиб турилмоқда². Бошқача айтганда, гап ҳусусий ва оммавий ҳуқуқни ташкил этишда "шахслар" тушунчасига нисбатан бир хил ҳуқуқий тузилмани қўллаб бўлмаслиги устида бормоқда.

Ҳуқуқнинг деярли барча тармоқлари, турли нисбатларда бўлса-да, оммавий-ҳуқуқий ва ҳусусий ҳуқуқий характердаги нормаларни ўзида ифода этади. Ижтимоий ҳаётнинг турли жабҳаларида давлатнинг тартибни белгилаб берувчи роли ошиб бораётган ҳозирги вақтда ушбу ҳолатни табиий деб қабул қилиш мумкин. Тоталитар социализм мамлакатларида ҳуқуқни оммавий ва ҳусусийга бўлиниши инкор қилиб келинган. Анъанавий англо-саксон ҳуқуқида ҳам бундай бўлиниш мавжуд эмас, бу ерда бошқача классификацияга амал қилинади. Аммо бундай фарқланишни (айниқса, илмий ишларда) бутунлай инкор қилиш назарий жиҳатдан мақсадга мувофиқ бўлмайди, амалда ҳам мумкин эмас.

Фуқаролик ҳуқуқининг мутлақ ваколат доирасига юридик шахс деб эълон қилишни киритиш масаласини собиқ совет давлатларининг Фуқаролик кодексларида ҳам кузатиш мумкин. Мазкур Фуқаролик кодекслари ҳаётда ва ҳуқуқда учрайдиган барча турдаги юридик шахсларни қамраб олиш ва тўла-тўқис бошқаришга йўналтирилган эди. Амалда эса бунинг акси бўлмоқда. Фуқаролик кодекси барча юридик шахсларни тартибга солиш у ёқда турсин фуқаролик ҳуқуқи билан тартибга солиниши лозим бўлганларини ҳам тегишли равишда ҳуқуқий жиҳатдан бошқара ололмапти³. Шунинг учун ҳам "Фуқаролик кодекси юридик шахслар тўғрисидаги тўла ишлаб чиқилган нормалар тизимини ўз ичига

қамраб олади"⁴ деган фикрга қўшилиб бўлмайди. Ўша муаллифнинг бошқа бир фикри ҳақиқатга яқинроқдир: "Фуқаролик кодекси асосий принципиал қоидаларни белгилаб бериш билан бирга, юридик шахсларнинг алоҳида турини тартибга соладиган муносабатлар кейинги қабул қилинадиган қонунларга асос бўлиб хизмат қилиши лозим"⁵. Шундай қилиб, давлатимизнинг Фуқаролик кодекси юридик шахсларга оид ҳуқуқий қоидаларни фақат қисман тартибга солади, уларни тўла тартибга солиш эса алоҳида тармоқ қонунларида ўз ифодасини топомқда, ушбу қонунлар Фуқаролик кодексининг принципиал қоидаларига баъзан тўғри келмаётган ҳолатлар ҳам кузатиляпти. Юридик шахслар билан боғлиқ ташкилий тузилмалар эса кўп қиррали ва кўп сонли бўлганлиги сабабли Фуқаролик кодекси томонидан бир қонун доирасида тўла равишда ҳуқуқий тартибга солишнинг имконияти йўқ. Шу муносабат билан **юридик шахслар тушунчасига янгича ёндошув, айтиқса уларни ҳуқуқий жиҳатдан классификация қилишга эҳтиёж пайдо бўлмоқда**.

"Юридик шахс" тушунчаси тахминан XIX асрнинг биринчи ярмида немис адабиётида пайдо бўлиб, кейинчалик қонунчиликда ўз ифодасини топан⁶. Юридик шахс тушунчасининг вужудга келиши, унинг ҳуқуқий қоидаларининг тартибга солиниши, қарийиб юз йил давомида бу соҳада илмий тадқиқотлар ўтказилиши (1896 йил Германияда Фуқаролик тузуқлари қабул қилингандан буён) "ҳусусий ҳуқуқ" (асосан фуқаролик ҳуқуқи) билан бевосита боғлиқ бўлган. Юридик шахсларга оид турли шаклларнинг пайдо бўлиши ва ривожланишига фуқаролик билан боғлиқ муносабатлар ва тадбиркорлик фаолиятининг кенг тус олиши сабаб бўлган. Кейинчалик жамият тузилишида ўзгаришлар содир бўлди, сиёсий партиялар майдонга келди, касаба уюшмалари оммавий ташкилотларга айланди ва жамиятда муҳим роль ўйнай бошлади, иш берувчилар бирлашмалари, хотин-қизлар, ёшларнинг турли уюшмалари, кўплаб бошқа жамоат бирлашмалари ва ташкилотлари, яъни оммавий-ҳуқуқий ташкилотлар мақомига эга бўлган бирлашмалар тузилди. Давлат қурилиши турли тармоқларга бўлинди, давлат органларининг янги турлари, шунингдек, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш тузилмаси, янги муассасалар вужудга келди. Уларга ҳам маълум юридик мақом берилиши талаб этилар, кўпчилиги юридик шахс мақомига муносиб ҳисобланарди. Миллий ва хориж қонунчилигида партиялар, касаба уюшмалар, кўплаб бошқа ташкилот, муассаса ва фондларга юридик шахс мақоми берилди бошланди. Баъзи қонунлар ва ҳуқуқий ҳужжатларда айрим давлат органлари ҳам юридик шахс мақомига эгаллиги таъкидланди. Мазкур таърифларга қандай муносабатда бўлмайлик, барибир, улар қонунчиликда ўз ифодасини топан эди. Бу ўринда гап мамлакатнинг ривожланиш даражаси билан боғлиқ равишда Германия фуқаролик тузуқларида биринчи бор таърифланган юридик шахслардан фарқ қилиб, бутунлай бошқа юридик шахслар устида кетмоқда.

Кейинги йилларда "юридик шахслар" ибораси кўпгина давлатларнинг конституцияларда ҳам ўз ифодасини топомқда. Италия, Исландия, Португалия, Лит-

¹ Муаллифдан. Рим юристлари ҳуқуқни оммавий (ижтимоий, оммавий характердаги масалаларни тартибга соладиган нормалар) ва ҳусусий (ҳусусий характердаги муносабатлар, асосан фуқаролик ҳуқуқи)га бўлганлар, бу ҳозирги вақтда мўлжалдаги йўналишни белгилаб берувчи аҳамияга эга.

² Савин В.И., Медолазов К.Л. К вопросу о соотношении норм конституционного и гражданского права в российском законодательстве // Конституционное и муниципальное право. 2005. №1. С.39–42.

³ Ладо Чантурия. 29 июнь 2007 йилда ТДЮИ даги маърузаси материалларидан олинди.

⁴ Комментарий к ГК Российской Федерации части первой (постатейный). М.: Контракт, 2005. С.149.

⁵ Там же.

⁶ Чиркин В.Е. Понятие юридического лица и орган государства // Конституционное и муниципальное право. 2006. №5. С.12–15.

ва, Словакия, Чехия ва бошқа давлатларнинг Конституция моддаларида турли юридик шахслар (тижорат ташкилотлари, касаба уюшмалари, диний ташкилотлар) ўз ифодасини топа бошлади¹. Кипр давлати Конституциясида "хусусий ҳуқуққа мансуб юридик шахс" асослаб берилди (23-модда). Греция Конституциясининг 17-моддасида "оммавий ҳуқуққа мансуб юридик шахслар" сўз бирикмаси қўлланилган (1975 йил).

Миллий ҳуқуқда юридик шахслар тизимининг ўзига хос томонларидан бири иқтисодиётнинг ўтиш даври билан изоҳланади. Бундан, мазкур тизимни янада тақомиллаштириш зарур, деган хулоса чиқариш мумкин. Фуқаролик ҳуқуқининг юридик табиатига кўра, юридик шахсларнинг ташкилий-ҳуқуқий шаклига мувофиқ уларни ортиқча ва ёт кўринишлардан халос этишимиз лозим. Фуқаролик ҳуқуқида эса фақатгина фуқаролик-ҳуқуқий ва хусусий-ҳуқуқий қисмларини қолдириш мақсадга мувофиқ бўлади².

Р.Каннуа ўзининг докторлик диссертациясида оммавий муассасанинг уч элементини санаб кўрсатади: булар – юридик шахс, оммавий хизмат кўрсатиш, яъни жамият манфаатларидан келиб чиқиб хизмат қилиш ва махсус мақсадлар учун мўлжалланганлик³.

XX асрнинг 80-йиллар охирида Ф.Тернье шундай ёзган эди: "оммавий ҳуқуқ субъектлари" турлича бўлади, улар "оммавий ҳуқуқнинг юридик шахсларини ҳам қамраб олади", буларга давлат, маҳаллий жамоалар ва оммавий муассасалар ҳам киради⁴, аммо оммавий ҳуқуқнинг субъектлари нафақат давлат томонидан, балки бошқа ташкилотлар томонидан ҳам вужудга келтирилиши мумкин. Бу оммавий ҳуқуқнинг юридик шахсларига хос доктринани ривожлантиришга қўйилган навбатдаги қадам эди, аммо мазкур муаммо фақатгина белгиланиб олинган эди, холос. Бизнинг давлатимизда оммавий ҳуқуқнинг юридик шахсларига оид алоҳида категориялари муҳокама қилинмайди. Мунозаралар эса асосан, оммавий-ҳуқуқий тузилмалар юридик шахсларнинг цивилистик белгиларига қанчалик мувофиқ келиши атрофида бормоқда⁵.

Шубҳасиз, оммавий ҳуқуқнинг юридик шахсларга оид муаммосини давлатшунос олимлар цивилистлар ёрдамисиз ҳал эта олмайди. Ўтган асрнинг 50-йилларида С.Н.Братусь мамлакатимизнинг аксарият таълимотлари учун юридик шахсларни оммавий ва хусусийга аънанавий равишда бўлинишлари у қадар катта аҳамиятга эга эмас, деган эди. Агар давлат ва оммавий тузилмалар мулк ҳуқуқи ва мажбурияти субъекти сифатида намоён бўлса, улар фуқаролик ҳуқуқининг юридик шахслари тарзида ҳаракат қиладилар. Бундан ташқари, оммавий ва хусусий ҳуқуққа мансуб шахслар ўртасида аниқ чегара мезони йўқ, чунки ўртада кўплаб оралиқ тузилмалар ҳам мавжуд⁶.

Цивилистлар томонидан муҳим ҳисобланган юридик шахсларга берилган кўплаб таърифлар орасида

давлатшунослар учун уларнинг ҳуқуқий ҳолати ва амалга оширадиган ишларининг ижтимоий моҳиятини қонуний тартибга солиш алоҳида ўрин тутайди.

Академик Х.Раҳмонқулов фикрига кўра, "юридик шахс аниқ вақтда оммавий ҳуқуқ субъекти, шунингдек, хусусий (фуқаролик) ҳуқуқ субъекти вазифасини ўтайди. Оммавий ҳуқуқ субъекти сифатида у маъмурий муассаса ҳисобланади ва давлат аҳамиятига эга бўлган сиёсий вазифаларни давлат назорати остида бажаради, хусусий ҳуқуқ субъекти сифатида фуқаролар эҳтиёжини қондириш учун тегишли инфраструктураларни ташкил этади"⁷. Худди ана шу ҳолат (айниқса ҳокимият вакиллари билан унга бўйсунувчилар ўртасидаги муносабатнинг пайдо бўлиши) миллий қонунчиликка оммавий ҳуқуққа оид юридик шахслар масаласини киритиш мақсадга мувофиқлиги асосли ва мантиқан тўғри эканлигини билдиради.

М.И.Кулагин⁸ оммавий ҳуқуққа оид юридик шахсларни алоҳида белгиларига қараб ажратмайди, аммо у мазкур шахснинг давлат ҳокимияти ваколатларини амалга ошириши мумкинлигини (амалда муниципал оммавий ҳокимият ваколатига эга бўлиш эҳтимоли мавжудлигини) эътироф этиб, мазкур ҳолатнинг хусусий ҳуқуқ субъектига хос эмаслигини аниқ-равшан қилиб кўрсатиб берди. Шунингдек, у оммавий ҳуқуққа оид юридик шахсларнинг махсус органларга бошқарувчи сифатида тайинлаш тартиби устида тўхталиб ўтади. Бундай шахслар давлат хоҳиш-иродасини амалга оширувчи, оммавий ҳуқуқ ва мажбуриятларни элтувчи сифатида фаолият кўрсатишини таъкидлайди. Уларнинг иштироки билан ижтимоий муносабатларда фуқаролик, маъмурий ва конституциявий ҳуқуқий тартибга солиш амалга оширилади.

Х.Р.Раҳмонқулов ўз фикрини ривожлантириб, оммавий ҳуқуқда (давлат, маъмурий, молиявий, солиқ ва бошқа тузилмалар) кўплаб юридик шахс номини олган ташкилий тузилмалар мавжудлиги, аммо уларни ташкил этиш давлат ва унинг органларининг мутлақ ваколати доирасига кириши ва мазкур ҳолатларга хусусий фаолият билан шуғулланувчи шахслар аралаша олмаслигини таъкидлайди. Юридик шахсларни ташкиллаштирилиши ва уларнинг фаолият кўрсатиши юзасидан келиб чиқадиган муносабатлар ўз табиатига кўра хусусий-ҳуқуқий характерга эга бўлиб, у фуқаролик қонунчилиги билан тартибга солинмайди⁹. Масалан, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини хусусий-ҳуқуқий характердаги акт билан ташкил этилади деб бўлмайди. Уларни ташкил этиш жараёнида Фуқаролик кодексининг нормалари қўлланилмайди (бу ҳақда куйида батафсил тўхталиб ўтамиз).

Оммавий ҳуқуққа оид юридик шахслар тушунчасини шакллантиришда куйидаги тавсифларга эътиборни қаратиш лозим деб ҳисоблаймиз:

1. Оммавий ҳуқуқий юридик шахсларнинг келиб чиқиши ва асосий моҳиятига кўра – оммавий-ҳуқуқий тузилма. Унинг "цивилистик" хусусиятлари, мавжуд бўлган ҳолда ҳам, ҳуқуқий мақомида асосий ролни

¹ Конституции государств Европы. Т.1–3. М., 2001.

² Ладо Чантурия. 29 июнь 2007 йилда ТДЮИ ўтказилган давра суҳбатидаги маърузаси материалларидан олинди.

³ Connois R. La notion d'etablissement public en droit administratif fransais. 1958. P. 13–14.

⁴ Қаранг: Ternier Ph. La responsabilité contractuelle des personnes public en droit administratif. 1989. P.7.

⁵ Ашуров Ж.А. "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари юридик шахс сифатида" мавзусидаги магистрлик илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. 2008.

⁶ Братусь С.Н. Юридические лица в советском гражданском праве. М.,1947. 63-б.

⁷ Раҳманқулов Х.Р. О понятии юридического лица. Хўжалик ва ҳуқуқ. 2003. №6. 65-б.

⁸ М.И. Кулагин Государственно-монополистический капитализм и юридическое лицо. М., 1987.

⁹ Раҳманқулов Х.Р. Законодательство Республики Узбекистан о юридических лицах. Субъекты гражданского права. Т.1. Алматы, 2001. С.51.

ўйнамайди.

2. У ижтимоий манфаатларни кўзлайдиган алоҳида мақсадли вазифага эга. Оммавий ҳуқуқнинг юридик шахслари ўзига тегишли ваколат ёки мулкдан фойдаланиб ўз аъзоларининг хусусий манфаатларини кўзлаш ҳуқуқига эга эмас.

3. Оммавий ҳуқуқнинг юридик шахслари ва унинг органлари ўз хусусиятига кўра давлат, маҳаллий ва ижтимоий корпоратив (сўнггисида гап жамоат бирлашмаси устида кетмоқда) ҳокимият ваколатига эга. Ушбу ваколат нормаларни белгилаб беради, тақсимлайди ва бошқа вазифаларни амалга оширади. Ўз навбатида бу кенг маънодаги бошқарув ваколати мавжуд эканлигини англатади. У дискрецион характерга эга (хусусий ҳуқуқнинг юридик шахсларида бундай бўлиши мумкин эмас), яъни оммавий ҳуқуқнинг юридик шахс ҳисобланган органлари томонидан қонун доирасида қабул қилган қарорлари учинчи шахсларга тадбиқ этилади.

4. Оммавий ҳуқуқнинг юридик шахслари оммавий характердаги ҳуқуқ ва мажбуриятларни бажарувчи ҳисобланади. Улардан фуқаролик муносабатларида қатнашаётганлар, шунингдек бошқалар хусусий ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга бўлишлари мумкин, аммо биринчи гуруҳдаги ҳуқуқ ва мажбуриятлар оммавий ҳуқуқнинг юридик шахс фаолиятининг моҳиятини белгилаб беради. Оммавий характердаги ҳуқуқ ва мажбурият алоҳида олинган ҳуқуқ ва мажбурият бўлмай, балки умумий қоида бўйича ваколат сифатида, яъни ўзаро боғлиқ ҳолда амал қилади. Оммавий ҳуқуқнинг юридик шахси ўз ҳуқуқини жорий қилиши, бинобарин, у қонунда белгиланган шакл ва ҳажмда оммавий ҳокимиятни амалга ошириши керак. Оммавий ҳуқуқнинг юридик шахси хусусий ҳуқуқнинг юридик шахсидан фарқли равишда ўз ваколатини амалга оширишда қонунда белгилаб берилган ёки рухсат этилган қоидаларни, шунингдек, қонун билан таъқиқланмаган вазифаларни бажариши мумкин.

5. Оммавий ҳуқуқнинг юридик шахси, қоидага кўра, ўз мулкига эга (моддий асосиз унинг фаолиятини тасаввур этиб бўлмайди). У камдан-кам ҳолатда мулкчилик ҳуқуқига эга бўлади, агарда эга бўлган тақдирда ҳам унинг мулкдан фойдаланаётган улуши катта бўлмайди. Оммавий ҳуқуққа оид юридик шахснинг мулки фойда олиш ёки бошқа ҳўжалик фаолияти учун эмас, балки унинг ваколатини амалга ошириш учун ишлатилади. Мулк тўғрисидаги масала ваколатга нисбатан иккинчи даражали аҳамиятга эга.

6. Оммавий ҳуқуқнинг юридик шахси битимлар, таъсис шартномалари ва бошқа йўллар билан эмас, балки мавжуд ҳодисани эътироф этиш асосида ташкил этилади (давлат, маҳалла).

7. Оммавий ҳуқуқнинг юридик шахси доим ўз устави-га эга бўлавермайди. Давлат рўйхатидан ўтиш эҳтиёжи ҳар доим ҳам мавжуд бўлавермайди. Аммо аксарият ҳолларда маълум ҳуқуқий ҳужжатлар асосида ташкил этилади ва фаолият кўрсатади. Давлат учун конституция устав ролини ўйнайди. Давлат органлари юридик шахс сифатида парламент қонунлари ва ўзлари қабул қилган ҳужжатлар асосида фаолият кўрсатади.

8. Оммавий ҳуқуқнинг юридик шахси анча кенг мустақилликка эга бўлиши (бу уларнинг келиб чиқиши ва ташкил этилиши жараёни билан белгиланади) ва анча чекланган бўлиши ҳам мумкин. Агар бу тузилма – орган – юридик шахс шаклида бўлса, унинг мустақиллиги маълум даражада доим мавжуд. Хусусий ҳуқуқнинг юридик шахси мустақиллиги анча чекланган

бўлади.

9. Оммавий ҳуқуқнинг юридик шахс жавобгарлиги ҳам оммавий ҳуқуқ талабларига мувофиқ бўлади.

10. Хусусий ҳуқуқнинг юридик шахсига нисбатан оммавий ҳуқуқнинг юридик шахс муносабатларида у ёки бу даражада ва шаклда босқичма-босқичлик мавжуд бўлади. Бу юридик шахс фаолиятида ижтимоий ҳокимият белгиларининг мавжудлиги билан изоҳланади.

Давлатимизнинг миллий қонунчилигида "оммавий ҳуқуқнинг юридик шахси" тушунчаси ишлатилмайди, аммо амалда бу тушунча умумлашган ҳолатда мавжуддир. У Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 39-моддасида ўз ифодасини топган бўлиб, қуйидагича баён этилган: ўз мулкида, ҳўжалик юритишида ёки оператив бошқарувда алоҳида мол-мулкка эга бўлган ҳамда ўз мажбуриятлари юзасидан ушбу мол-мулк билан жавоб берадиган, ўз номидан мулккий ёки шахсий номулккий ҳуқуқларга эга бўла оладиган ва уларни амалга ошира оладиган, мажбуриятларни бажара оладиган, судда даъвогар ва жавобгар бўла оладиган ташкилот юридик шахс ҳисобланади. Юридик шахслар мустақил баланс ёки сметага эга бўлишлари керак. ФК нинг 40-моддасига асосан юридик шахслар фойда олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олган (тижоратчи ташкилот) ёки фойда олишни ана шундай мақсад қилиб олмаган ташкилот (тижоратчи бўлмаган ташкилот)ларга бўлинган. Тижоратчи ташкилотларни ҳўжалик ширкатлари, масъулияти чекланган жамият, акциядорлар жамияти, унитар корхоналар ва бошқалар ташкил этса, тижоратчи булмаган ташкилотлар қаторига Фуқаролик кодексни матлубот кооперативи, жамоат бирлашмалари, жамоат фондлари, муассасалар, юридик шахслар бирлашмалари, **фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини** киритган.

Тарихий тараққиёт давомида жамиятда оммавийликнинг асосий кўринишларини давлат бошқаруви ва ҳокимият ташкил қилган. Мазкур ёндошув асосли ҳисобланган, чунки айнан ушбу феноменлар расмийлаштиришнинг меъёрлари, умумий манфаатларнинг жамланмаси, оммавий манфаатларни таъминлаш во-ситаси бўлиш билан бир қаторда мажбурлашнинг турли усулларини ҳам ўз ичига қамраб олган. Ўзини ўзи бошқариш эса ҳозиргидек оммавийлик белгиларига эга бўлмаган равишда мавжуд ҳодиса сифатида қаралган.

Тарихий тараққиётнинг бориши кўрсатадики, бундай қарашлар аллақачон эскирган ва ХХI асрда бошқача хулоса чиқаришга тўғри келади. Жамиятда ўзини ўзи ташкил этиш ва иттифоқчиликда уюшиб яшаш тенденциясида, шубҳасиз, ҳали қарама-қарши фикрлар мавжуд. Ўзини ўзи бошқариш ўзини ташкиллаштиришга асосланган оммавий ҳокимият бўлиб, барча муаммоларни ваколат доирасида ўзи ҳал қилиши лозим, шунинг учун, у назарияда ҳам, қонунда ҳам эътироф этилган бошқарувга айланиб бормоқда.

"Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонуннинг 1-моддасига кўра "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариши - фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунлари билан кафолатланадиган, уларнинг ўз манфаатларидан, ривожланишининг тарихий хусусиятларидан, шунингдек миллий ва маънавий қадриятлардан, маҳаллий урф-одатлар ва анъаналардан келиб чиққан ҳолда маҳаллий аҳамиятга молик масалаларни ҳал қилиш борасидаги мустақил фаолиятидир". Ушбу нормадан келиб чиқадики, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқаруви бу маҳаллий аҳамиятга эга бўлган бир қатор масала-

ларни ҳал қилишга йўналтирилган оммавий-ҳуқуқий характерга мансуб фаолият ҳисобланади. Бу фаолиятда асосий субъект вазифасини аниқ бир маҳалла доирасида халқ ҳокимиятини амалга оширувчи аҳоли бажаради. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига келтириб ўтилган ва цивилистлар фикрига асосан универсал ҳисобланган юридик шахс тушунчаси фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари учун анча ноаниқдир. Ваҳоланки, айрим цивилистлар эътироф этганидек "фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларида юридик шахс сифатида берилган фуқаролик-ҳуқуқий таъриф ва уни қонуний мустақамлаб қўйилганлиги ҳозирги вақтда ўткинчи бир ҳолатни эслатади ва баъзи бир қарама-қарши ҳулосаларни келтириб чиқаради. Масалан, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини **квазиюрдик шахс сифатида** кўрсатиш мумкин. Чунки қонун чиқарувчи уларни юридик шахс сифатида ташкил этиш механизмнинг муайян ҳуқуқий тартибини белгиламаган. Улар истеъмолчилар кооперативи, жамот бирлашмаси ва бошқа тузилмалар каби юридик шахс сифатида давлат рўйхатидан ўтмайдилар"¹.

Бизнингча, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқарувини худди партия, касаба уюшмаси каби жамоат ташкилот-ти сифатида тушунмаслик керак. Бу ўринда ўзини ўзи бошқариш органлари деганда гап давлатликка ўхшаш мустақил бошқарув тизими устида кетмоқда. Бинобарин, бу ҳам ўз олдига маҳаллий даражада ва муайян маънода давлат ҳокимияти билан параллел фаолият кўрсатадиган ижтимоий ҳокимият тизимидир. Мазкур органларни ташкил этиш тартиби ҳам ўзгача бўлади. Фуқаролик Кодексининг 40-моддасига асосан "юрдик шахслар мулкдор ёки у вакил қилган шахс томонидан ёхуд ваколатли органнинг **фармойиши** асосида, шунингдек қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда ташкил этилади" деб эътироф этилган.

"Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари" тўғрисидаги қонуннинг 7-моддасига кўра "шаҳарчалар, қишлоқлар ва овуллар, шунингдек шаҳарлар, шаҳарчалар, қишлоқлар ва овуллардаги маҳаллалар **фуқароларининг йиғинлари** фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларидир" деб белгиланган. Қонун чиқарувчилар "фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи" ва "маҳалла" тушунчаларининг ўртасида, эҳтимол, тенглик белгисини қўяётгандилар. Чунки, **маҳаллалар** амалда тегишли туман ҳокимиянинг (ваколатли орган) қарори асосида (фармойиши асосида эмас) ташкил қилинади. Амалиётда ушбу ҳолатга мисоллар ниҳоятда кўп. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 104-моддасига асосан, ҳоким ўзига берилган ваколатлар доирасида тегишли ҳудуддаги барча корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, бирлашмалар, шунингдек мансабдор шахслар ва фуқаролар томонидан бажарилиши мажбурий бўлган **қарорлар** қабул қилади, деб белгиланган. Шу билан бирга Фуқаролик кодексининг 40-моддасида эътироф этилган **ваколатли органнинг фармойиши** тушунчаси Ўзбекистон Республикасининг "Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида"ги қонун нормаларида ҳам ўз ифодасини топмаган.

Қонунчиликка асосан маҳалла юридик шахс

ҳисобланмайди. Қолаверса, қонун даражасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари қандай ташкил этилиши ҳақида ҳам ҳеч қандай норма мавжуд эмас.

Маҳалла тушунчасига бериладиган таъриф, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига белгиланган юридик шахс тушунчаси моддаларида ўз ифодасини топмаган. Қуйида имкон қадар бу икки тушунчаларга таъриф беришга ҳаракат қиламиз, шундай қилиб:

маҳалла деганда – маълум бир ҳудуд доирасида, яъни шаҳарчалар, қишлоқлар, овуллар ва шаҳардаги маҳаллаларда доимий истиқомат қилаётган аҳолининг бирлашмаси тушунилади.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи деганда, сайлов орқали шакллантириладиган, маҳаллий аҳамиятга эга масалаларни ҳал қилиш ваколатига эга ва давлат ҳокимияти органлари тизимига кирмайдиган органларни назарда тутамиз.

Дастлаб фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг юридик шахс сифатида фаолият юритиш масаласига "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари" тўғрисидаги қонунга илмий шарҳ тайёрлаш жараёнида тўқнаш келган эдик. Бироқ мазкур қонунда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари юридик шахс мақомига эга ёки эга эмаслиги ҳам аниқ белгиланмаган. **Чунки**, "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари" тўғрисидаги қонуннинг 7-моддасида ифодаланган **юрдик шахс ҳуқуқларидан фойдаланиш** деган тушунча мазкур органнинг ҳақиқатдан ҳам юридик шахс эканлигидан тўлиқ дарак бермайди². Масалан, юридик шахс бўлмай туриб, ишончномага асосан унинг номидан ва у топширган ваколат доирасида юридик шахс ҳуқуқларидан фойдаланиш мумкин (ФК 47, 134-м). Лекин, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳуқуқ лаёқатининг мазмунига кўра, **Фуқаролик Кодексининг 78-моддасига асосан тижоратчи бўлмаган юридик шахс сифатида тан олинган.**

Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик ҳуқуқига асосан муайян талабларга жавоб берадиган ташкилотларгина юридик шахс бўла олади³. Юридик шахслар: 1) ташкилий бирлик ("Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонуннинг 7-8 моддалари); 2) мулкый мустақиллик ("Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонуннинг 23-мод., 1-қ.); 3) мустақил мулкый жавобгарлик; 4) фуқаролик муомаласида ўз номидан ҳаракат қилиш белгиларига эга бўлиши ("Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонуннинг 23-мод., 2-қ) керак.

Бир қарашда, "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги Қонун нормалари мазкур талабларга жавоб беради. Лекин, юридик шахслар Фуқаролик кодексининг 40-моддасида назарда тутилган мустақил баланс ёки сметага эга бўлишлари лозимлиги ҳақидаги қоида амалиётда бир қатор муаммоларни келтириб чиқармоқда.

Юридик шахсларнинг мустақил баланс ёки сметага эга бўлишлари лозимлиги тўғрисидаги қоида нимани билдиради? Мустақил баланснинг бўлиши юридик шахснинг мол-мулкни маълум даражада алоҳида аж-

¹ Туребеков Т. К. Вопросы становления развития законодательства о некоммерческих организациях и гражданско-правового статуса отдельных их видов. Хўжалик ва ҳуқуқ. №4. 85-б.

² Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодексининг биринчи қисмига умумий тавсиф ва шарҳлар. Тошкент: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 1997. 215-б.

³ И.Зокиров. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик ҳуқуқи. Тошкент:Адолат, 1996. 53-б.

ратилган бўлишини ва унинг мулкрий муносабатларни мустақил равишда ташкил қилишини таъминлаш учун ёрдам беради. Балансда юридик шахс бутун мол-мулкнинг ҳажми, келиб тушадиган даромадлар, харажатлар, шунингдек балансинг актив ва пассив қисмлари батафсил акс эттирилган бўлади¹.

Смета – бу пул маблағларининг кириб келиши, харажат қилинишини акс эттириш билан бирга, сиртдан келадиган маблағлар ҳисобига таъминланувчи ижтимоий-маданий, бошқарув ва шунга ўхшаш бошқа тижорат фаолиятини амалга оширмайдиган муассасаларнинг мол-мулкни алоҳида эканлигини ифодаловчи восита ҳисобланади. Шу билан бирга, "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонуннинг 24-моддасига асосан, "фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг молиявий маблағлари банк муассасасидаги мустақил ҳисобварақда сақланади" деб белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодексининг 771-моддасига, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Марказий банки бошқарувининг 2001 йил 6 октябрдаги 25/4-сон (1-сон) қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси банкларида очиладиган банк ҳисобварақлари тўғрисидаги Йўриқномага асосан **банк ҳисобварағи** - банк ҳисобварағи шартномасини тузиш орқали банк мижоз (ҳисобварақ эгаси) ҳисобварағига келиб тушган пул маблағларини қабул қилиш ва киритиб қўйиш, мижознинг ҳисобварағидаги тегишли маблағларни ўтказиш ва бериш ҳамда ҳисобварақ бўйича бошқа операцияларни амалга ошириш тўғрисидаги фармойишларни бажариш вазифасини ўз зиммасига олиши натижасида банк билан мижоз ўртасида вужудга келадиган муносабатлардир, деб мустаҳкамланган. Табиийки, ҳар бир банк ҳисобварағи ўзининг ҳисоб-китоб рақамига эга бўлади.

Бугунги кунда фуқаролар йиғини давлат бюджетидан келиб тушадиган тўртта ҳисоб-китоб рақамига эга²:

1. 2 ёшгача бўлган болалар учун ажратиладиган нафақа;

2. 18 ёшга тўлмаган болалар учун ажратиладиган нафақа;

3. Кам таъминланган оилалар учун белгиланган нафақа;

4. Ўзгалар парваришига муҳтож ёлғиз пенсионерларни асосий озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш юзасидан ажратиладиган нафақалар.

2006 йилда Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти томонидан Бухоро ва Наманган вилоятларида маҳаллий давлат ҳокимияти органлари вакиллари – 124 нафар респондентлар орасида ўтказилган сўров натижаларининг кўрсатишича **"Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ўз ваколатларини самарали амалга оширишлари учун уларга қандай ваколатлар бериш ҳамда уларнинг қайси ваколатларини бекор қилиш лозим, деб ҳисоблайсиз?"** деган саволга қишлоқ фуқаролар йиғини ва Маҳалла фуқаролар йиғинининг ўз ҳисоб рақами ва бюджет маблағларига эга бўлишлари кераклиги кўрсатилган³.

¹ Ўзбекистон Республикаси фуқаролик кодексининг биринчи қисмига умумий тавсиф ва шарҳлар. Тошкент: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 1997. 160-б.

² Policy brief. UNDP. Аналитическая записка. 2006. С.3.

³ Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти томонидан "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонуни мониторинги. Тошкент, 2006. 46-б.

Фуқаролар йиғинида юқорида эътироф этилган ҳисоб-китоб рақамларидан бошқа ҳисоб-китоб рақамлари деярли йўқ. Бундан хулоса чиқариш мумкинки, фуқаролар йиғини давлатнинг ижтимоий таъминот механизмидаги тақсимловчи звено вазифасини ижро этмоқда.

Бугунги кунда мазкур муаммоларни бартараф этиш пайти келганга ўхшайди. Чунки аксарият фуқаролар йиғинлари банкларда ўз ҳисоб рақамларига, мустақил баланс ёки сметаларига эга эмас.

Демак, хайрия кўринишида фуқаролар йиғинига ўтказилган пул маблағлари расмийлаштирилмайди. Бундан ташқари, амалиёт кўрсатишича, фуқаролар йиғини томонидан бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби "Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси қонуни талабларига жавоб бермайди. Мазкур қонуннинг 3-моддасига кўра, "давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари, Ўзбекистон Республикасида **рўйхатга олинган** (ҳисобга эмас) **юр-дик шахслар**, уларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ҳамда ундан ташқарида жойлашган шуъба корхоналари, филиаллари, ваколатхоналари ва бошқа таркибий бўлинмалари **бухгалтерия ҳисоби субъектларидир**" деб белгиланган. Қолаверса, Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитасидан олинган расмий маълумотларга асосан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ягона давлат реестрига юридик шахслар сифатида 97700⁴ рақами билан халқ ҳўжалиги тармоқларининг умумхалқ таснифлагичи (ХХТУТ ёки ОКОНХ)га киритилган. Бугунги кунда ушбу реестрга юридик шахс сифатида киритилган фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг сони 9176 тани⁵ ташкил этади.

Назаримизда, юридик шахс ҳуқуқларидан фойдаланиш тўғрисида эмас, балки юридик шахс сифатида эътироф этиш ҳақида жиддий ўйлаб кўриш лозим.

Яна бир муаммо "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари" тўғрисидаги қонуннинг 9 ва 27-моддаларини шарҳлаш пайтида келиб чиқди. Биринчи ҳолатда Фуқаролар йиғини тўғрисидаги низом талабларида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органини қайта ташкил этиш ва унинг фаолиятини тугатиш тартибини алоҳида олинган фуқаролар йиғинининг низомида ифодалаш талаб қилинган эди, иккинчи ҳолатда эса фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органини қайта ташкил этиш ва уларнинг фаолиятини тугатиш бевосита маъмурий-ҳудудий бирликлар ва ҳудудий бирликлар - маҳаллалар қўшилганда, бўлинганда, тугатилганда, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини қайта ташкил этиш ва уларнинг фаолиятини тугатиш масаласи билан боғлиқ эди.

"Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари" тўғрисидаги қонуннинг 8-моддасига асосан фуқаролар йиғини аҳоли манфаатларини ифодалаш ва унинг номидан тегишли ҳудудда амал қиладиган қарорлар қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлиб, амалда вакиллик нормасини бажармоқда. Бироқ, сайлов йўли билан

⁴ Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитасининг ТДЮИ томонидан 15 июль 2008 йилда йўлланган 05/599 – сонли хатига юборилган жавоби. №01/2-17-06-244. 22 июл 2008 й.

⁵ Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитасининг ТДЮИ томонидан 15 июль 2008 йилда йўлланган 05/599 – сонли хатига юборилган жавоби. №01/2-17-06-244. 22 июл 2008 й.

шакллантириладиган бошқа вакиллик органларидан фарқ қилиб (масалан, маҳаллий Халқ Депутатлари Кенгашлари, Олий Мажлис палаталари), фуқаролар йиғинини тарқатиб юборишнинг йўли ва усуллари қонунчилик тўхталиб ўтмаган. Шунинг учун фуқаролар йиғини фаолиятини тартибга солувчи Низомда "фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органини қайта ташкил этиш ва унинг фаолиятини тугатиш тартиби" мазмунига қонун чиқарувчилар айнан қайси ҳаракатни назарда tutганликларини билиш ниҳоятда мураккаб.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини юридик шахс сифатида тугатиш тартиби Фуқаролик кодексининг 55 ва 57-моддаларида ифода этилган тартибга сира тўғри келмаслиги аён бўлди.

Юридик шахсларнинг тугатилиш асосларидан бири Фуқаролик кодексига асосан унинг ночор (банкрот) деб эътироф этилиши ҳисобланади. Агар ушбу қонуннинг нормаларига қатъий риоя этадиган бўлсак, фуқаролар йиғинини банкрот деб эълон қилиш мумкин. Юридик шахс сифатида у жавоб бериши керак, аммо буни амалга ошира олмайди, чунки унинг харажатлар сметасида бунинг учун маблағ йўқ.

"Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонуннинг 27-моддасига асосан **"фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини қайта ташкил этиш ва уларнинг фаолиятини тугатиш маъмурий-худудий бирликлар, шунингдек маҳалла қўшилганда, бўлинганда, тугатилганда фуқаролар йиғинининг қарорига биноан қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади"** деб белгиланган. Қонун моҳиятига кўра фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини ташкил этилишининг бошқа сабаблари бўлиши мумкин эмас.

Маҳаллани тузиш – янги ҳудудий тузилма вужудга келганлигини билдиради: бу фуқароларнинг ўзини ўзи бошқаруви илгари бўлмаган (мазкур ҳолат янги қурилишлар ва ҳ.к.лар билан боғлиқ) ёхуд **маҳалланинг** икки ёки ундан ортиқ ҳудуд чегарасига **бўлиниши** натижасида амалга оширилади.

Масалан, Ўзбекистон Республикаси "Маҳалла" жамғармасидан 2007 йил 30 март ҳолатига қадар олинган маълумотларга кўра, Тошкент шаҳар ҳокимининг 2005 йил 5 апрелдаги 172-сонли қарорига асосан, Юнусобод туманида Наврўз маҳалласи аҳоли сонининг (13026) кўпайиб кетганлиги туфайли, Наврўз (аҳоли сони - 6906) ва Адолат (аҳоли сони - 6120) маҳаллаларига бўлинди; Ҳамза туманидаги Мустақиллик (аҳоли сони - 10433) маҳалласи худди шу сабабга кўра Мустақиллик (аҳоли сони - 4293) ва Истиклол (аҳоли сони - 6140) маҳаллаларига бўлинди; Собир Рахимов туманидаги Аҳил (аҳоли сони - 8423) маҳалласи Аҳил (аҳоли сони - 5340) ва Мойариқ (аҳоли сони - 3683) маҳаллаларига бўлинди; Чилонзор туманидаги Халқлар дўстлиги (аҳоли сони - 10250) маҳалласи Халқлар дўстлиги (аҳоли сони - 4150) ва Дўстлик (аҳоли сони - 6100) маҳаллаларига бўлинди; Учтепа туманидаги Ватан (аҳоли сони - 10918) маҳалласи Ватан (аҳоли сони - 5822) ва Ватанпарвар (аҳоли сони - 5096) маҳаллаларига бўлинган¹.

Маҳаллани тузиш тўғрисидаги қарор мазкур ҳудуддаги фуқаролар йиғини томонидан қабул қилинади. Қонунда фуқаролар йиғинини тузиш учун аҳолининг сон таркиби қанча бўлиши лозимлиги кўрсатилмаган. Бу муайян ҳудудда аҳолининг сон тар-

киби қанча бўлишидан қатъий назар ўша жойда маҳалла ташкил этавериш мумкин деган маънони англатади.

Маҳаллани қўшиб юбориш бир неча тугатилган маҳаллалар ҳудудида битта маҳалла ташкил этилишини англатади. Маҳаллаларни қўшиш тўғрисидаги қарор тегишли фуқаролар йиғини ёки вакиллар йиғилиши томонидан қабул қилинади (агар мазкур масалани ҳал қилиш тегишли фуқаролар йиғинининг низомига ваколат доирасига киритилган бўлса).

Масалан, Ўзбекистон Республикаси "Маҳалла" жамғармасидан 2007 йил 30 март ҳолатига қадар олинган маълумотларга кўра, Тошкент шаҳар ҳокимининг 2005 йил 5 апрелдаги 172-сонли қарорига асосан, Собир Рахимов туманидаги Асқар Убайдуллаев ва Туроб Расулов номли маҳаллалар аҳоли сонининг озлиги туфайли Олимпиа (аҳоли сони - 6500) маҳалласига бирлаштирилди.

Маҳаллани тугатиш мавжуд маҳалла фаолияти тугатилганлигини билдиради. Маҳалла бошқа бир маҳаллага қўшилганлиги сабабли ҳам тугатилиши мумкин. Маҳаллага янги ҳудуд, аҳоли пункти қўшилганлиги ва шу маҳалла таркибида янги маҳалланинг вужудга келганлигини, яъни янги ерларнинг ўзлаштирилиши натижасида қўшилганлиги, шунингдек, муайян бир маҳалла ерининг бошқа маҳалланинг ҳудудий таркибига кирганлигини англатади.

Маҳаллани тугатиш асосан йириклаштириш жараёни билан боғлиқ. Масалан, Ўзбекистон Республикаси "Маҳалла" жамғармасидан 2007 йил 30 март ҳолатига қадар олинган маълумотларга кўра, Бухоро вилоятининг Қоровулбозор туманида Бўзачи қишлоқ фуқаролар йиғини фаолият кўрсатаётган эди. Чўл зонасининг ўзлаштирилиши, аҳоли яшовчи пунктларининг Бўзачи қишлоқ фуқаролар йиғинидан 30-40 км узоқда жойлашганлиги сабабли, Бўстон маҳалла фуқаролар йиғини ташкил этилди.

Фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳудудий бўлинишига оид конституциявий қоидаларни эътиборга олиб маҳаллаларни тузиш, қўшиб юбориш, бўлиш ёки тугатишда қуйидаги принципларга амал қилиш керак: а) демократизм; б) қонунийлик; в) маҳаллаларнинг ўзаро муносабатларида ва давлат ҳокимияти билан бўлган муносабатларда тенг ҳуқуқлилик; г) ихтиёрийлик; д) тарихий ва бошқа маҳаллий анъаналарни ҳисобга олиш; е) ошкоралик.

"Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари" тўғрисидаги қонун фуқаролар йиғинининг юридик шахс сифатида ташкил этилиш усулларида батафсил тўхталиб ўтмаган бўлса-да, маҳаллани тузиш ёки қўшиб юбориш, ёки бўлиш, ёки тугатиш тўғрисидаги қарор фуқаролар йиғини ёхуд вакиллар йиғилиши томонидан қабул қилинади ва бу қарор жойларда тегишли равишда давлат ҳокимияти органлари томонидан қарор қабул қилиниши учун асос бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг 14 апрель 1999 йилда қабул қилинган "Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида"ги қонунга асосан нодавлат нотижорат ташкилотини ташкил этиш (15-модда), нодавлат нотижорат ташкилотининг таъсис ҳужжатлари (16-модда), нодавлат нотижорат ташкилотининг муассисларига, қатнашчиларига (аъзоларига) қўйиладиган умумий талаблар (18-модда), нодавлат нотижорат ташкилотини қайта ташкил этиш (20-модда), нодавлат нотижорат ташкилотини давлат рўйхатидан ўтказиш (21-модда), нодавлат нотижорат ташкилотини давлат

¹ Ўзбекистон Республикаси "Маҳалла" жамғармасининг архивидан.

рўйхатидан ўтказиш учун талаб этиладиган ҳужжатлар (22-модда), нодавлат нотижорат ташкилотини давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисидаги қарор (23-модда), нодавлат нотижорат ташкилотининг маълумотларини юридик шахсларнинг ягона давлат реестрига киритиш (24-модда), нодавлат нотижорат ташкилотини давлат рўйхатидан ўтказишни рад этиш асослари (25-модда), нодавлат нотижорат ташкилотининг рўйхатдан ўтказиш рад этилганлиги устидан шикоят қилиш (26-модда), нодавлат нотижорат ташкилотини қайта рўйхатдан ўтказиш (27-модда) каби батафсил тартибда ифода этилган моддалар ўз аксини топган.

"Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари" тўғрисидаги қонун моддаларига бир неча бор киритилган ўзгартиришларга қарамай, унинг моҳияти сиёсий ҳаётдан четда қолиб кетган бир тузилмани эслатади. Жамият тараққиёти такомиллашган сари ҳамда бозор муносабатларига ўтиш даврида, айниқса фуқаролик жамиятини шакллантиришга оид янги ижтимоий муносабатларнинг вужудга келиши ушбу қонунни маълум нормалар билан тўлдириш эҳтиёжини келтириб чиқармоқда.

"Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида"ги¹ 2003 йил 30 августда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг қонунига асосан "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонуннинг 7-моддасида "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ... маҳаллий давлат ҳокимияти органларида **ҳисобга олиниши** керак" деб белгилаб қўйилган. Ушбу қонуннинг 7-моддаси эски таҳририда "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ... маҳаллий давлат ҳокимияти органларида **рўйхатга олиниши** керак" деб белгиланган эди.

Ўзбек тилининг изоҳли луғати **рўйхат**² сўзига "нарсаларни, кимсаларни маълум тартиб билан ҳисобга олиб, ёзиб чиқиш", **ҳисоб**³ сўзига эса "кимса ёки нарсаларнинг мавжудлигини, миқдорини белгилаш учун рўйхатга олиш йўли билан олиб бориладиган ишлар мажмуи" деб изоҳ беради. Нима мақсадда қонун чиқарувчилар "рўйхатга олиш" иборасини "ҳисобга олиш" иборасига алмаштирганликларини тушуниш қийин. Ҳар қалай норматив ҳуқуқий иборалар бўйича Олий Мажлисининг Қонунчилик палатасида фаолият кўрсатаётган комиссия мазкур ҳолатга ўз фикрини билдириши мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг Қонунчилик ва суд-ҳуқуқ масалалари қўмитаси томонидан "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонунининг Навоий вилоятида ижро этилишини ўрганиш натижаларига кўра туман (шаҳар) ҳудудидаги фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳокимликларда ҳисобга олинганлик тўғрисидаги маълумотлар ишчи гуруҳига тақдим этилмаган (Навоий шаҳри бундан мустасно). Ҳолбуки, қонуннинг 7-моддасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари маҳаллий давлат ҳокимияти органларида ҳисобга олиниши кераклиги белгиланган³.

¹ "Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида" Ўзбекистон Республикасининг қонуни. Халқ сўзи, №233, 2003 йил, 31 октябр.

² Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Т.1. М. Рус тили.1981. 631-б.

³ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Т.2. М.: Рус тили., 1981. 699-б.

³ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг Қонунчилик ва суд-ҳуқуқ масалалари қўмитаси томонидан "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги

Шу билан бирга Фуқаролик кодексида эътироф этилган тижоратчи бўлмаган ташкилотлар рўйхатидан ўрин олган фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари учун бошқа юридик шахслардан фарқли равишда фуқаролар йиғинининг маҳаллий давлат ҳокимияти органларида рўйхатга олиниши учун қандай ҳужжатлар тақдим этилиши, қайси ҳолатларда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари рўйхатга олинмаслиги, рўйхатга олиниш жараёни учун қанча вақт талаб қилиниши масаласига ҳам қонунчилик тўхталмаган. Қолаверса, фуқаролар йиғини низомининг нотариус томонидан тасдиқланишининг мажбурий жиҳатлари ҳам фуқаролар йиғинига нисбатан амалда қўлланилмайди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонуннинг 7-моддасига фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларини юридик шахс сифатида рўйхатга олиш учун зарур бўлган ҳужжатларнинг рўйхатини киритишни тақлиф этамиз:

- белгиланган тартибда расмийлаштирилган ариза;
- низом;
- фуқаролар йиғинини таъсис этиш юзасидан йиғилиш ўтказилганлиги тўғрисида ташаббускор гуруҳ ёки ташкилий қўмита қарори;
- мажлис қарори;
- мажлис қатнашчиларининг умумий рўйхати тузилиб, унда фамилияси, исми, отасининг исми, туғилган йили, турар жойи кўрсатилади.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари муайян ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга бўлса-да, улар биргаликдаги ваколат сифатида амалга оширилади: мазкур ҳуқуқ ва мажбуриятлар ҳаракатда бўлиши ва бошқарилиши (жисмоний шахс ёки хусусий ҳуқуқнинг юридик шахси каби фақат ўзи лозим топган ҳуқуқдан фойдаланмасдан у ёки бу ҳудуд жамоаси ҳаётини бошқариш юзасидан ўз мажбуриятини ҳам бажариши) керак. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолияти кўпинча қарор кўринишида амалга оширилади. Уларнинг талаби кенг оммага, яъни маҳаллада доимий истиқомат қилаётган ва вақтинча шу ҳудудда яшаётган шахсларга нисбатан қаратилган бўлади. Шунинг билан бирга, маъмурий органлар шуғулланмайдиган ёки етарли даражада шуғулланмайдиган, цивилистлар эса ўз касб фаолияти юзасидан махсус равишда шуғулланиши шарт бўлмаган бошқа ўзига хос ҳолатлар ҳам бор. Фуқаролик кодексида асосан, фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларда, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари мазкур муносабатларнинг бошқа иштирокчилари – фуқаролар ва юридик шахслар билан тенг асосларда ҳаракат қилади. Аммо гап оммавий ҳокимиятни амалга ошириш вазифалари устида эмас, балки фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлар тўғрисида кетмоқда.

Юриспруденция соҳасида фаолият кўрсатадиган ҳуқуқшунос олимлар "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари Фуқаролик кодексининг 78-моддасига - нодавлат ташкилотлар (тузилмалар) қаторига киритилганлиги билан боғлиқ ҳолат уларнинг **ўзига хос юридик моҳияти ва табиатидан** келиб

Ўзбекистон Республикаси Қонунининг Навоий вилоятида ижро этилишини ўрганиш натижалари юзасидан Маълумотнома.

чиқади",¹ деб эътироф этадилар. Бироқ, мазкур ўзига хослик нималарда акс этиши ҳақида тўхталмайдилар. Эҳтимол, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг **ўзига хос юридик моҳияти ва табиати** тўғрисидаги масалага аниқлик киритадиган пайти келгандир.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунлари нормаларини мукаммал шарҳлаш кўрсатадики, "маҳаллий жамоа" сифатида кўриладиган аҳоли (маҳалланинг ҳудудий чегарасида) унга тегишли ўзини ўзи бошқариш ҳуқуқини бевосита ёки фуқаролар йиғини орқали амалга оширади. Жамоани ичидан ташкиллаштиришнинг мазкур элементи, бир тарафдан, бирлашишга табиатан интилган одамларга давлат томонидан йўналиш берилганлигини англатса, иккинчи томондан, умуммаҳаллий манфаатларни таъминлашда аҳолининг мустақил равишда уюшишига бўлган интилиши мавжудлигини билдиради.

Шундай қилиб, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқаришга йўналтирилган оммавий ва фуқаролик ҳуқуқий интилиши аслида ҳуқуқнинг коллектив субъекти сифатида жамоага қаратилган бўлади. Айнан шу жамоа – фуқаролар йиғини органи фаолият олиб бораётган ягона субъект ҳисобланади. Бу ўринда гап аҳоли манфаатларининг (маҳалла доирасида) устиворлиги тўғрисида бормоқда.

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексига мувофиқ юридик шахс сифатида давлат томонидан ҳуқуқ субъекти сифатида эътироф этилган, алоҳида мол-мулкка эга бўлган ҳамда ўз мажбуриятлари юзасидан ушбу мол-мулк билан жавоб берадиган ташкилот тушунилади.

Фуқаролик қонунчилиги бўйича юридик шахс мақоми тегишли тузилманинг мустақиллиги билан тавсифланади.

Оммавий ҳокимият органлари учун мазкур қоида ҳам уларнинг туб моҳиятини ифода этмайди. Ушбу органлар учун энг муҳими фуқаролик муносабатларида қатнашиш эмас, балки оммавий ҳокимият муносабатларидир. Оммавий ҳокимият тузилмаларининг мустақиллиги чеклангандир, чунки диққат марказда фақат маҳаллий аҳамиятга эга бўлган аҳолининг манфаати туриши керак.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг бевосита фуқаролик ҳуқуқий масалаларда иштироки фуқаролар йиғини раиси (оқсоқол) орқали амалга оширилади. У фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари номидан турли шартномалар, шу жумладан меҳнат шартномасини тузиши мумкин. Юридик шахс сифатида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи номидан фуқаролар йиғини раиси (оқсоқол) ташқи муносабатларга киришса, молиявий фаолиятга тегишли бўлган муносабатларни бевосита фуқаролар йиғини ҳал қилади. "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонунга асосан фуқаролар йиғини кенгаши; фуқаролар йиғини фаолиятининг асосий йўналишлари бўйича комиссиялар; фуқаролар йиғини тафтиш комиссияси; туман марказидан олисда жойлашган ва бориш қийин бўлган шаҳарчалар, қишлоқлар ва овулларда тузиладиган маъмурий комиссиялар мантиқий нуқтаи-назардан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларидаги мажбурий тузилма ҳисобланади. Бизнинг фикримизча, фуқаролар йиғини Кенгаши, қонунга мувофиқ юридик шахс ҳуқуқига эга

бўлиши керак. Қонун чиқарувчи юридик шахс мақомини фуқаролар йиғини Кенгашига эмас, балки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига бераётганда нимани назарда тутганлиги ва қайси омилдан келиб чиққанлигини тушуниб олиш қийин.

Эҳтимол, қачонлардир ҳеч бўлмаганда бевосита аҳолининг юридик шахс сифатида фаолият кўрсатишига эришармиз, аммо бундай фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш шаклини кенг жорий этиш имкониятига ҳозирча эга эмасмиз. Ҳозирча энг долзарб муаммо – бу айнан фуқароларнинг йиғини Кенгаши томонидан юридик шахс сифатида фаолият юритишининг, шунингдек қарорлар қабул қилишнинг самарадор моделини яратиш. Мавжуд механизм тўлиқ равишда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил этишнинг демократик принципларига жавоб бермайди. Қолаверса, 1990 йил 31 октябрда қабул қилинган "Ўзбекистон Республикасида мулкчилик тўғрисида"ги Қонуннинг 10-моддаси, 2-бандига кўра "Маҳаллада истиқомат қилувчи аҳоли маҳалла мулкчининг субъектидир. **Ўзи сайлаб қўйган органлар - маҳалла мулкни тўла ҳўжалик юритиш асосида эгаллайди, ундан фойдаланади ва тасарруф этади**" деб белгиланган.

Шуни эътироф этиш керакки, "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонун моддасида маҳалла мулки ва уни бошқариш бевосита маҳаллий аҳолига – фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига тегишли эканлиги белгиланган. "Ўзбекистон Республикасида мулкчилик тўғрисида"ги Қонуннинг 10-моддаси, 2-бандининг мазмунидан эса маҳалла мулкни фуқаролар йиғини органлари бошқаради деган фикр келиб чиқмоқда. 14 декабрь 2000 йилда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг "Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида"ги қонунининг 14-моддаси 4-бандига асосан "тенг юридик кучга эга бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар бири-бирига тўғри келмаган ҳолларда кейинроқ қабул қилинган ҳужжат қоидалари амал қилади" деб эътироф этилган. Демак, маҳалла мулкни бошқаришга оид нормани амалиётда қўллаш жараёнида "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонун моддасидан келиб чиқилади, сабаби ушбу қонуннинг янги таҳрири 14 апрель 1999 йилда кучга кирган.

"Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари" тўғрисидаги қонуннинг 18-моддасига асосан, Фуқаролар йиғини фуқаролар йиғинининг раиси (оқсоқоли), йиғин кенгаши томонидан заруратга қараб, лекин йилнинг ҳар чорагида камида бир марта чақирилади, деб белгиланган. Аммо амалиёт кўрсатишича, фуқаролар йиғини 2,5 йилда бир марта чақирилади (оқсоқол ва унинг маслахатчилари сайловларида). Сабаби, фуқаролар йиғинини чақириш йиғин кенгаши учун кўпгина ноқулайликларни келтириб чиқаради (айниқса чекка қишлоқларда). Қолаверса, аксарият ҳолларда фуқаролар йиғини ҳудудида яшовчи одамларни бир жойга тўплашга имкон бўлавермайди. **Фуқаролар йиғини Кенгаши аҳоли томонидан сайланган орган ҳисоблангани боис юридик шахс ҳуқуқидан фойдаланиш ҳуқуқини айнан фуқаролар йиғини Кенгашига бериш лозим деб ҳисоблаймиз.**

Шубҳасиз, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқаруви – Ўзбекистон халқининг ягона оммавий ҳокимиятни амалга оширишнинг шаклларида бири ҳисобланади. Бу ўзига хос ҳокимият. Ҳокимият ваколатлари фуқароларнинг ўзини ўзи бошқаруви учун асосий

¹ "Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикасининг қонунига шарҳлар. Тошкент, 2002. 13-б.

мақсад эмас, балки ўзини ўзи лозим даражада таъмин этиш бўйича воситадир. Фақат мана шу ҳолатдагина фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш институти давлат учун қўшимча куч вазифасини ўтайди. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқаруви давлатнинг жойлардаги агенти деган тушунча ўтмишда қолиб кетди. Аслида у – жойларда кенг ваколатларга эга бўлган ва маҳаллаларда ягона давлат сиёсатини мустақил равишда амалга оширадиган ўз ҳўжасига мухтож.

Маҳалла, оила каби, - жамият ячейкасидир. Шу муносабат билан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи ва хусусий амалиёт билан шуғулланувчи шахсларнинг манфаатлари мутаносиблиги тўғрисида ўйлаб кўриш керак. Оқсоқоллар билан бўлган бир қатор учрашувлар кўрсатадики, агар маҳаллага бир оила сифатида ёндошилса, унинг ҳуқуқини хусусий амалиёт билан шуғулланувчи шахсларнинг ҳуқуқи каби ҳимоя қилинса ва мувофиқлаштирилса, давлат ҳокимияти ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи ўртасидаги муносабатлар ўз жойига тушади.

Замон талабларидан келиб чиққан ҳолда, бюджетдан пул келиб тушишини кутиб ўтирмай, мустақкам оёққа туриб олиш учун ишлаб маблағ топиш тўғрисида барча фуқаролар йиғини раислари гапирдилар. Қишлоқлардаги ижтимоий ва иқтисодий вазият дарҳол ўнгланиб қолмайди. Фуқаролар йиғинлари даражасида эса ҳўжалик вазифалари тобора жамланиб бормоқда, фуқаролар йиғини раиси ўзини бугунги кунда етакчи раҳбар сифатида эмас, балки оддий ишбошига айланиб қолаётганини ҳис қилмоқда¹.

Қонун бўйича шахарча, қишлоқ, овул фуқаролар йиғини ўз бюджетларига мувофиқ равишда пул маблағларини аҳоли эҳтиёжлари учун сарфлашлари лозим.

"Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонуннинг 12-моддасига асосан фуқаролар йиғини Кенгаши қонун ҳўжатларида белгиланган тартибда кичик корхоналар, сартарошхоналар, пойабзал таъмирлаш ва тикиш устахоналари, халқ хўнамандчилиги цехларини ва аҳолига маиший хизмат кўрсатувчи бошқа корхоналарини ташкил этиш, қайта ташкил этиш ва тугатиш тўғрисида қарор қабул қилади, бу қарор кейинчалик фуқаролар йиғинида тасдиқланади, деб белгиланган. Фуқаролик кодексининг 58-моддасига кўра, "агар қонунда бошқача тартиб белгилаб қўйилган бўлмаса, давлат ҳокимияти органлари ҳўжалик жамиятларининг иштирокчилари ҳамда коммандит ширкатларга ҳисса қўшувчилар бўлишга ҳақли эмаслар", деб эътироф этилган. Бироқ фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари давлат ҳокимияти тизимига кирмайди, демак, мазкур қонунчиликнинг моҳиятидан келиб чиққан ҳолда, фуқаролар йиғини Кенгаши юридик шахс сифатида ўз қошида кичик тадбиркорлик субъектларини ташкил қилиш ва уларнинг устав фондига қўшган улуши билан жавоб бериш ҳуқуқига эгадир. Аммо амалиётда мазкур норма негадир ишламаяпти. Тадқиқотимиз натижаларининг кўрсатишича, фуқаролар йиғини раислари (оқсоқол) аксарият ҳолларда ўз вазифаларига нисбатан билимларининг

етмаётганликлари натижасидами ёхуд тез сўратлар билан ҳаётнинг ривожланиши оқибатидами сидқидилдан ёндошмаётганликлари бунга сабаб бўлмоқда.

Фуқаролар йиғини органларининг мустақил равишда маблағ ишлаб топишида ва ушбу маблағни асосан аҳоли эҳтиёжларини қондиришга йўналтирилиши бора-сида билим ва малакаларининг етишмаётганлиги нафақат бозор иқтисодиёти принципларига зид, балки уларни ривожлантиришга ҳам тўсиқ бўлиши мумкин. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларида "ҳаражатлар" кўринишидаги мулкнинг тўпланиши тузилмани "ҳўжага" эмас "сўровчига" айлантириб қўймоқда. Мазкур ҳолат эса, ўз навбатида, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органини иқтисодий жиҳатдан реал мустақил бўлишига тўсқинлик қилади. Шунинг учун фуқаролар йиғини раис (оқсоқол)ларининг билимларини ошириш мақсадида малакали мутахассисларни жалб қилиб, уларнинг молиявий таъминотини амалга оширган ҳолда, **махсус ўқув курсларини ташкил қилиш лозим.**

Н.С.Бондарь ўзини ўзи бошқаришнинг асл моҳияти устида тўхталиб маҳаллий ўзини ўзи бошқариш юридик кўрсатмалар билан чегараланиб қолмаслигига эътиборни жалб этади. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш фақатгина давлат ҳуқуқи институти бўлиб қолмай, айна вақтда социологияга оид масалаларнинг кўламини ҳам тартибга солади. Бу ўзини ўзи бошқаришни ташкил этиш, фаолият кўрсатиш, муносабатларни тартибга солиш ва уларни назорат қилиш каби жиҳатлари билан ўзида ижтимоий (ҳуқуқий эмас) ҳаракатларни жамлайди².

Назаримизда, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқарувида маҳаллий аҳамиятга эга масалаларни ҳал қилишдан ва ўтказилган ваколатларни ижро этишдан иборат махсус бошқарув фаолияти сифатида берилган таъриф чеклангандир. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқаруви аҳоли ҳар томонлама фаол позицияда тургандагина тўла мустақилликка эришиши мумкин.

Бизнинг фикримизча, ҳозирги шароитда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари маҳаллий аҳамиятга эга бўлган масалаларни тўғридан-тўғри эмас, балки **махсус социал дастурлар** орқали амалга ошириш имкониятига эга бўлиши лозим. Давлат томонидан тақдим этиладиган махсус грантлар орқали ушбу мақсадга эришиш самарали натижалар бериши мумкин.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқарувини янада ривожлантириш – шошилиш тадбирлар ўтказиш ҳисобига эмас, мукамал ҳаёт тарзини яратиш билан боғлиқ масалалар бўйича бир мақсадга қаратилган кундалик иқтисодий ва сиёсий фаолият ҳисобига амалга оширилади. Маҳалла миқёсида сиёсатни амалга ошириш ва ҳўжалик юритиш, давлат ҳокимияти даражасидагига нисбатан, анча ҳамжиҳатлик асосида амалга оширилади. Чунки улар кундалик муаммоларнинг умумийлиги билан мужассамлаштирилган.

Бошқарувнинг объекти ва субъектининг ўзаро мувофиқ келиши, биргаликда амалга ошириладиган ҳудудий манфаатлар, истиқомат жойида тарихий таркиб тоған вазиятга аҳолининг масъулият билан ёндошиши фуқароларнинг ўзини ўзи бошқарувида ва унинг органларига алоҳида нуфуз бағишлайди.

¹ Фуқаролик жамиятини ўрганиш институти томонидан 14 май 2008 йилда ўтказилган "Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг жойлардаги давлат бошқаруви ва вакиллик органлари ҳамда сиёсий партиялар билан ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал қилишдаги ўзаро муносабатларни такомиллаштириш" мавзусидаги илмий-амалий семинар материалларидан.

² Бондарь Н.С. Муниципальное право. М., 2002. С.138.

Резюме

В вводной части автор характеризует понятие юридического лица.

В основной части рассматриваются вопросы Конституционно правового регулирования собраний граждан как юридического лица.

В заключении автор приходит к выводу, что следует развивать национальное законодательство в направлении увеличении права собраний граждан.

Abstract

In the introductory part of the article the author characterizes concept of the legal person.

In the basic part questions of Constitutional-legal regulation of assemblies of citizens as legal person are considered.

In the conclusion the author comes to opinion, that it is necessary to develop the national legislation in a direction increase in the right of assemblies of citizens.